

DURAN, Eulàlia (ed.) (1998): *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*. Vol. I. Barcelona: Arxiu Històric / Biblioteca de Catalunya. Compilació a cura de M. del Mar Batlle, Eulàlia Miralles, Maria Toldrà i Joan Tres. Barcelona: IEC, 393 p.

Al llarg de les últimes dècades, la descripció dels fons manuscrits de les biblioteques públiques (àdhuc de les privades) i la publicació dels seus catàlegs han experimentat avenços considerables. Simultàniament, els cercles de recerca filològica s'han universalitzat; no resulta ja gens estrany que investigadors dels països més allunyats dediquin la seva atenció a aspectes insòlits de qualsevol llengua europea, ultrapassant el marc estricte d'aquelles que tradicionalment havien resultat intensesment privilegiades: castellà, francès i italià. Per fi, el perfeccionament de les eines de treball intel·lectual, en particular dels recursos informàtics, ha permès que cada vegada resulti menys penosa l'acumulació de dades pròpia d'un treball de catalogació o sistematització. La coincidència de tots aquests factors fa que ens trobem de tant en tant amb repertoris com aquest que ens ocupa, eines bàsiques de l'investigador i imprescindibles per a començar qualsevol treball de recerca filològica. Aquest tipus de compilacions són força freqüents en l'àmbit de la literatura medieval, període per al qual la catalogació de fons arxivístics i manuscrits està més desenvolupada en relació amb les èpoques més tardanes; tanmateix, el *Repertori* que ens ocupa projecta compilar les fonts manuscrites de les lletres del Renaixement, un tema força menys desenvolupat en altres literatures.

De bell antuvi, hem d'advertir de l'abast del projecte: "les obres seleccionades són les escrites o copiades durant el període indicat [en el títol] (...) I també les còpies posteriors (fins a mitjan segle XIX) d'obres produïdes per autors catalans del Renaixement...". L'adjectiu *catalans* s'ha d'entendre aplicat a la naturalesa dels autors de les obres inventariades (i en el seu sentit ampli, 'pertanyents als països de llengua catalana') o a la mà del copista, no a la llengua ni al lloc de producció. Aquesta delimitació permetrà reconstruir una imatge fidel de l'activitat cultural dels països catalans durant el període indicat, però temo que provocarà, almenys en alguns casos, certes distorsions; pensem, per exemple, en la proliferació de còpies d'obres lullianes (preferentment de les llatines) arreu d'Europa, al llarg de tota l'Edat Moderna, o en la moda ausiasmarquiana de la Castella del s. XVI que, en general, tot i el seu interès per a la recepció i, fins i tot, la conservació d'aquestes obres, tingueren molt poca relació directa amb la cultura catalana.

Del seu àmbit, l'equip redactor ha exclòs una relació notable d'obres "que són fruit directe d'una activitat administrativa o legislativa, com actes de corts, processos, furs, i també els textos litúrgics i els cançoners musicals" (p. 9). Certament, els estudis filològics sobre aquesta època no acostumen d'acollir, com en el període medieval, la "literatura jurídica"; amb tot, i almenys des del punt de vista lingüístic, potser hauria estat útil incloure un dels àmbits en el qual romangué més viva la producció escrita en català, i un dels pocs espais on la llengua conservà llargament l'oficialitat. Més clar em sembla el cas de la literatura litúrgica; és cert que el nombre de manuscrits llatins sobre aquest tema resulta aclaparador i escassament atractiu per al catalanista, però em temo que els compiladors han menystingut un nombre excessiu de textos paralitúrgics de gran interès. Tinc encara menys dubtes sobre l'exclusió dels cançoners musicals; és cert que ofereixen una problemàtica específica, però la comparació amb els resultats del buidat d'aquests fons textuais en altres literatures permet afirmar que són vehicle privilegiat d'accés de la lírica popular o popularitzant al món de l'escriptura, i els treballs de J. Romeu Figueras (particularment 1971, 1991: 152-161 i 1994) permeten esperar encara troballes més saboroses. De tota manera, hom podrà copsar senzillament les restriccions d'aquests criteris comparant-los amb els que presidiren en el seu moment la selecció de les obres publicades en la col·lecció *Els Nostres Clàssics*.

De cada manuscrit, les autores i l'autor del nostre *Repertori* en donen la signatura actual, descripció "externa" ("datació... foliació... matèria... mides, mans, tinta, caplletres i capitals, columnes, notes marginals, il·lustracions, enquadernació, estat de conservació, possessors i signatures antigues", p. 10), descripció interna (més acurada quan la llengua de l'obra és el català), bibliografia selectiva i "observacions". Ens trobem amb l'eix del contingut del *Repertori*, al qual, per fer-li justícia, hauríem de dedicar una atenció més detallada; per raons òbvies d'espai, reduïrem les nostres anotacions a l'essencial.

Potser sigui la "descripció externa" la part més insatisfactòria del *Repertori*, i això per motius variats, la base fonamental dels quals rau en el fet d'haver acollit manuscrits medievals. Al llarg de les últimes dècades, la codicologia ha desenvolupat a fons el nostre coneixement del món dels manuscrits, en particular de l'Edat Mitjana; per altra banda, el període que abraça el *Repertori* fou testimoni de nombrosos canvis paleogràfics i en el suport material del llibre, que s'han deixat pràcticament de banda. Limitant-nos a distincions òbvies i essencials: la varietat de les lletres emprades en aquest període (gòtica librària, cursives autòctones o importades, més o menys properes de la bastarda, gòtica rodona, humanístiques napolitanes del xv i italianes del xvi fins al naixement de les cursives modernes) donen en sí mateixes una clau utilíssima per a jutjar la naturalesa d'un manuscrit i, més en particular, la seva filiació cultural, que pot anar de les cursives tradicionals gòtiques (cas del ms. 111 de la Biblioteca de Catalunya) a la còpia humanística més acurada d'un text clàssic, sense excloure la cursiva personal humanística (cas, per exemple, dels manuscrits copiats o anotats per Pere Miquel Carbonell). Reduint aquesta descripció a breus indicacions cronològiques, generalment extretes dels catàlegs, com "segona meitat del segle xv", "final del segle xvi", el lector perd de vista factors socioculturals de la còpia gens irrellevants. D'aquestes dificultats n'és un bon exemple el ms. 854 de la Biblioteca de Catalunya, copiat i recopiat amb obres breus (oracions i textos de pietat) al llarg dels s. xv i xvi fins a esdevenir una barreja bigarrada de tipologies paleogràfiques; la descripció diu senzillament: "segles xv-xvii".

Des de la perspectiva de l'enquadernació, podem fer reserves semblants. Els fons manuscrits ens han conservat sovint relligatures antigues, sempre de valor històric excepcional i cada dia més preuades; de vegades són autèntiques joies artístiques, a les quals no s'ha donat la importància que tenen. Un cas realment excepcional: el ms. 3507 de la Biblioteca de Catalunya; procedent de les benedictines de Santa Clara de Barcelona, és de vellut morat, amb brodat en relleu d'or, lluentons i pedretes, tanques de plata i punts de lectura de seda pintada. Resulta una peça digna d'ésser coneguda, a la qual no es dedica una sola paraula (vegeu-ne la descripció a Beltran-Aveñoza, 1999).

Tornant a l'estructura del *Repertori*, cal remarcar que quan un ms. conté obres de cronologia variada, s'exclouen les que pertanyen a èpoques diferents de la que els interessa; no tinc res que objectar contra aquesta decisió que, malgrat tot, trosseja bon nombre de manuscrits, com és el cas de l'esmentat ms. 854 de la Biblioteca de Catalunya. A fi d'identificar cadascuna de les obres, i en particular de les escrites en llengua catalana, el *Repertori* dóna rúbrica, *incipit* i *explicit*; els materials d'interès per a una valoració adient de la còpia o de l'obra (pròlegs, subscripcions de copista, certes anotacions de posseïdors, etc.) son reproduïdes extensament. En el cas d'obres difícilment identificables o no inventariables amb precisió (diataris diversos, genealogies senzilles, relacions, etc.) obtenim una descripció breu del contingut. "Els textos (...) en llengua no catalana són descrits amb més brevetat" (p. 10). En aquest context, i per la seva especificitat, els textos en vers representen un cas particular: el *Repertori* en dóna "el títol i el primer vers i entre claudàtors l'estructura mètrica si són poemes inèdits o no catalogats per J. Parramon", 1992; l'experiència en l'estudi dels cançoners és llarga i fecunda i ens ensenya que salts d'igual a igual i altres distraccions dels copistes fan perdre sovint part del text, en particular a les obres de certa extensió. Mai tenim la garantia que el nombre d'estrofes és, per a tots els manuscrits, el de les edicions sobre les quals treballà Parramon ni que totes les estrofes estan completes, ni que no s'ha perdut la tornada. Certament, no resulta fàcil ni senzill certificar la integritat d'una obra en prosa, però sí que ho és en el cas d'un poema i els millors repertoris preveuen aquestes eventualitats. Com a regla general hom recomana avui donar sempre l'*explicit* (que, com sabem, sí que reproduceix per a les obres en prosa) i a més, com a mínim, la longitud del text expressada en estrofes que, en qualsevol cas, permetran diagnosticar aquestes alteracions amb facilitat i rapidesa.

En el marc de les seves normes, els autors apliquen de vegades criteris diferents a problemes semblants o fins i tot idèntics. Si "en el cas dels sermonaris, figura el títol del recull, l'*incipit* del primer sermó i l'*explicit* de l'últim" (dit d'una altra manera: no se'n fa un buidat sistemàtic de les peces incloses) no s'entén gairebé per què s'ha inventariat peça a peça el ms. B-29 de l'Arxiu d'Història de la Ciutat, que consta fonamentalment de cartes. Acceptem que les cartes puguin resultar més engrescadores que els sermons, però en aquest cas, per què no han fet el mateix amb el ms. B-135 del mateix Arxiu, descrit amb aquestes paraules: "Segles xv-xvi. Recull fictici de 131 cartes autògrafes"? D'altra banda, aquest és un recull d'interès excepcional; conté cartes originals i autògrafes, de vegades amb anotacions marginals i al dors, sempre en el seu format i suport material originals. Una joia per a l'estudi de les formes externes de l'epistolografia antiga; aproximadament la meitat de les obres contingudes en el recull pertany al període inclòs en el *Repertori*.

Resulta obvi que una obra com aquesta ha d'acceptar una data de començament i una data d'acabament, amb totes les seves implicacions i dificultats de resolució difícil, quan no impossible. Tret del cas excepcional de manuscrits datats, no resulta gens fàcil saber si son anteriors o posteriors a 1474 o a 1620. Normalment, s'han atingut a les datacions dels catàlegs, o a les acceptades tradicionalment; de tota manera, discriminar quan un manuscrit del s. xv és anterior o posterior a 1474 és força difícil, i en molts casos, impossible. Jo dissentiria de vegades de la datació adoptada; per exemple, és discutible la del ms. 10 de la Biblioteca de Catalunya ("final del segle xv - començament del segle xvi", p. 132) que ve rodant per la bibliografia des de la descripció de Pagés (1912, I, 45-48), la més completa de les publicades que, sorprenentment, no citen. Al meu parer (al llarg de l'any 2000 espero l'aparició d'un estudi meu sobre el tema) no és posterior a 1480 i entraria encara en el període propi del *Repertori*. En el ms. 6 de la Biblioteca de Catalunya trobem el cas contrari: datat habitualment "a l'últim terç del xv segle" (Massó Torrents-Rubió i Balaguer, 1989 '6), ha estat exclòs.

Em sembla més clar el cas del ms. 9 d'aquesta Biblioteca, considerat generalment tardà; el paper és de la meitat del segle xv i degué ser compost en el període 1450-1470. Per altra banda, donar-li el nom de *Cançoner Vega-Aguiló* (tot i que li és donat ja en el catàleg de la Biblioteca, Massó Torrents-Rubió i Balaguer, 1989 '9) pot crear equívocs amb el cançoner que,

per antonomàsia, porta aquest nom, i amb el mateix manuscrit 10, tots tres procedents, consecutivament, de les biblioteques de Vega i Sentmenat i de Marià Aguiló (Milà i Fontanals, 1878). En aquesta mateixa línia, observo l'omissió d'algun manuscrit que, al meu parer, haurien d'haver inclòs en el present recull. Per exemple, el ms. B-21 de l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona, datable pels voltants del 1600, amb la còpia d'una *Crònica* datada per l'*explicit* el 1425 i copiada també en el ms. 82 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, de les primeries del segle XVI.

Després de totes aquestes observacions, em permetré un suggeriment merament tipogràfic: la conveniència d'encapçalar cada pàgina amb el número corresponent al manuscrit descrit, que facilitarà notablement la consulta del volum i que m'agradaria veure ja en els què el seguiran, esperem, ben aviat.

Entre els sectors més elaborats del *Repertori* hem d'incloure l'apartat 'Observacions'. Quan el tema ho permet, conté una autèntica monografia, succinta, però suficient, dels aspectes relacionats amb el volum descrit i amb les obres estudiades, i resultarà imprescindible als investigadors que s'hauran d'ocupar d'aquests aspectes. També la bibliografia sobre cada manuscrit és realment molt completa, i haurà d'ésser consultada en el futur; costa entendre, amb tot, que citin habitualment les referències de Concheff, 1985, avui superades, i no l'estat actual del mateix projecte a Beltran-Avenoza, 1999, que coneixen i han fet servir (p. 11, nota).

Malgrat retrets de detall que se li puguin fer, no tinc el mínim dubte que ens trobem davant d'una obra cabdal, essencial per als estudiosos de les lletres i de la cultura catalanes del Renaixement. Un treball encara més meritori si recordem com estava d'abandonat aquest període en la bibliografia precedent, i, encara més, si recordem que, en conjunt, els fons bibliogràfics de les biblioteques europees no resulten tan ben coneguts per als manuscrits posteriors al 1500 com per als manuscrits medievals. La coincidència de la transmissió manuscrita d'aquest període amb una tradició impresa rica i més fàcilment inventariable ha fet que les exploracions de dipòsits manuscrits romanguin limitada als catàlegs de les biblioteques i a algunes prospeccions limitades a fons parcials, d'interès més ampli i d'abast més limitat; Labrador, 1993 i Jauralde Pou-Sánchez Mariana, 1993-1998 són ben característics d'aquest estat de la qüestió en altres àmbits, en general més ben atesos, que el *Repertori* d'Eulàlia Duran supera amb escreix.

BIBLIOGRAFIA

- BELTRAN, V. / AVENOZA, G. (1999): *Bibliografía de Textos Catalans Antics*, dins *Philobiblon*, CD-ROM. Berkeley: Bancroft Library. [L'estat actualitzat del projecte pot ser consultat *on line* a <http://sunsite.berkeley.edu/philobiblon>].
- JAURAL DE POU, P. / SÁNCHEZ MARIANA, M. (ed.) (1999): *Catálogo de manuscritos poéticos castellanos de los siglos XVI y XVII en la Biblioteca Nacional*. Madrid: Biblioteca Nacional. Vol. I-II. [Completat a Madrid: Arco Libros. Vol. I-IV].
- LABRADOR HERRANZ, J. / DIFRANCO, R. (1993): *Tabla de los principios de la poesía española. XVI-XVII*. Cleveland: Cleveland University.
- MASSÓ I TORRENTS, J. / RUBIÓ I BALAGUER, J. (1989): *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya. [Reimpressió].
- MILÀ I FONTANALS, M. (1878): "Poètes lyriques catalans". *Revue des Langues Romanes*, 13, p. 53-83. [També (1890): *Obras completas*. Vol. III. Barcelona: p. 441-473, particularment p. 453-455 on donà un índex força simplificat].
- PAGÈS, A. (1912-1914): *Les obres d'Auziàs March. Edició crítica*, Barcelona: IEC; València: Generalitat de València. [Reproducció facsimilar].
- PARRAMON I BLASCO, J. (1992): *Repertori mètric de la poesia medieval catalana*, Barcelona: Curial / PAM.

- ROMEU FIGUERAS, J. (1991): *Poesia en el context cultural del segle XVI al XVIII*. 2 vol. Barcelona: Curial.
- ROMEU FIGUERAS, J. (1971): “Notas a la bibliografía del músico Pere Alberch Vila”, *Anuario Musical*, 26, p. 75-92.
- ROMEU FIGUERAS, J. (1994): “Edició i lectura de sis poesies populars del segle xvi”. *Lectura de textos medievals i renaixentistes*. València: IIFV; Barcelona: PAM. p. 179-203.